

Οι Γεωργικοί Πολιτισμοί της Προκολομβιανής Αμερικής

Η μελέτη των ανθρώπινων κοινωνιών στην προκολομβιανή Αμερική παρουσιάζει τεράστιο ενδιαφέρον, γιατί αφορά σ' ένα τμήμα της ανθρωπότητας που είχε απομονωθεί επί δεκάδες χιλιάδες χρόνια και εξελίχθηκε χωρίς να έχει ουσιαστικά καμιά επαφή με τον υπόλοιπο κόσμο. Παρ' όλην όμως τη σχεδόν απόλυτη απομόνωσή τους, οι κοινωνίες της προκολομβιανής Αμερικής ακολούθησαν παραπλήσιους δρόμους στην εξέλιξή τους με τις κοινωνίες του Παλαιού Κόσμου. Φυσικά οι ιδιομορφίες που παρουσίασε η ανεξάρτητη από τη λοιπή ανθρωπότητα ανακάλυψη της γεωργίας στην Αμερική είναι μεγάλες, όπως σημαντικές είναι οι λοιπές ιδιαιτερότητες που παρουσιάζουν οι αμερικανικοί προκολομβιανοί πολιτισμοί, αλλά επίσης και για τις απροσδόκητες ομοιότητες της εξελικτικής πορείας τους με τις κοινωνίες του Παλαιού Κόσμου.

Οι πρώτοι άνθρωποι στην Αμερική

Πιστεύεται ότι ο άνθρωπος εμφανίστηκε στη Γη πριν από δυόμισι εκατομμύρια χρόνια, αρχικά στην Ανατολική Αφρική, από όπου εξαπλώθηκε σ' ολόκληρο τον πλανήτη, εκτός της Αμερικής, που χωριζόταν από τις άλλες ηπείρους με απροσπέλαστες τότε θάλασσες.

Στο Νέο Κόσμο ο άνθρωπος εμφανίζεται σχετικά πρόσφατα, στην ύστερη Άνω Παλαιολιθική Εποχή, δηλαδή προς το τέλος της Βούρμιας-Βισκόνσιας περιόδου, δηλαδή πριν από 25000-35000 χρόνια, είναι όμως ήδη πολύ παλιός μια που ανήκει στο είδος *homo sapiens*, δηλαδή το τελευταίο προϊόν μιας μακροτάτης εξέλιξης.

Οι πρώτοι άνθρωποι πέρασαν στην Αμερική από την ανατολική Σιβηρία βαδίζοντας κατά μήκος του Βερίγγειου πορθμού, που τότε ήταν ισθμός, γιατί λόγω των παγετώνων η στάθμη της θάλασσας ήταν σημαντικά χαμηλότερη από τη σημερινή. Κατά το τέλος του πλειστοκαινίου και μετά την τήξη των παγετώνων, περίπου πριν από 11 ως 14 χιλιάδες χρόνια, υπήρξε δεύτερο και σημαντικότερο

μεταναστευτικό ρεύμα, πάλι από την Ανατολική Σιβηρία, αυτή τη φορά όμως πάνω σε πιρόγες και μονόξυλα, γιατί στο μεταξύ, μετά την τήξη των παγετώνων, η θάλασσα είχε σκεπάσει τον Βερούγγειο ισθμό. Οι νέοι μετανάστες, άνθρωποι της μεσολιθικής εποχής, ανήκαν στο μογγολικό τύπο της κίτρινης φυλής, αλλά μεταξύ τους περιλάμβαναν όπως εικάζουν οι ανθρωπολόγοι και κάποιο παλαιο-καινώτατο στοιχείο συγγενές ίσως με τους Αϊνού, στο οποίο οφείλεται το μη επίπεδο πρόσωπο των Ινδιάνων. Ήταν κυνηγοί και τροφοσυλλέκτες, ήταν οπλισμένοι με κοκάλινα και ενδεχομένως ξύλινα, όπλα και εργαλεία και εξαπλώθηκαν βαθμιαία σ' ολόκληρη την ήπειρο, από την Αλάσκα ως τη Γη του Πυρός, στην οποία έφτασαν μετά από 7-8 χιλιάδες χρόνια.

Πολλοί αρχαιολόγοι πιστεύουν ότι υπήρξε και τρίτο μεταναστευτικό ρεύμα σε κάποια απροσδιόριστη, πάντως νεότερη, (και πιθανώς υστερονεολιθική) εποχή, αυτή τη φορά από την Ανατολική Ινδονησία και Μελανησία. Οι μετανάστες αυτοί έφτασαν στις δυτικές ακτές της Νότιας Αμερικής σε μεγαλύτερα σκάφη με πλωτήρα-αντίβαρο, ακολουθώντας τη φορά των μεγάλων θαλάσσιων ρευμάτων του Ειρηνικού Ωκεανού. Στους μετανάστες αυτούς οφείλεται το μελανό δέρμα και άλλα νεγροειδή ανθρωπολογικά χαρακτηριστικά ορισμένων φυλών της Νότιας Αμερικής, που προκαλούν αμηχανία στους ανθρωπολόγους. Δεν υπάρχουν όμως μέχρι στιγμής αποδείξεις για τη μετανάστευση αυτή.

Τέλος ακόμα μεταγενέστερη είναι η εμφάνιση των προγόνων των σημερινών Ινουίτων (Εσκιμώων) και Αλεουτιτών, που τοποθετείται πριν από 3500 χρόνια. Οι άνθρωποι αυτοί, που είχαν πέτρινα και κοκάλινα όπλα και εργαλεία, κατασκεύαζαν πλωτά σκάφη από δέρμα (καγιάκ) και είχαν εξημερώσει το σκύλο, ήρθαν από τις αρκτικές περιοχές της Σιβηρίας, όπου παρόμοιος πληθυσμός είχε εγκατασταθεί πριν από 5000 χρόνια.

Οι πολιτισμοί των τροφοσυλλεκτών και κυνηγών

Η προϊστορία της Αμερικής είναι περίπλοκη και ποικιλόμορφη καταγραφή της προσαρμογής του ανθρώπου σε διάφορα περιβάλλοντα και της ανάπτυξης διαφόρων πολιτισμών. Δεν είναι εύκολη η ταξινόμηση των πολιτισμών αυτών με βάση τα δεδομένα του Παλαιού Κόσμου, ακόμα δε δυσκολότερη είναι η χρονολόγηση των ευρημάτων, τουλάχιστο στις περιπτώσεις που δεν μπορεί να εφαρμοστεί η τεχνική του άνθρακα 14 ή άλλες αξιόπιστες μέθοδοι της αρχαιομετρίας. Πάντως από το 9000 πριν τη χριστιανική χρονολόγηση, μπορεί να γίνει λόγος για ορισμένους διακριτούς τύπους πολιτισμών, τόσο στη Βόρεια όσο και στην Κεντρική και Νότια Αμερική:

Κυριότερα γνωρίσματα όλων των πολιτισμών, που προηγήθηκαν των γεωργικών, είναι:

- Η απόλυτη προσαρμογή τους στις τοπικές συνθήκες, που εξασφάλισε την

επιβίωσή τους επί χιλιετίες, με χαρακτηριστικότερο αλλά καθόλου μοναδικό παράδειγμα τον πολιτισμό των Ινουιτών.

– Η συνεπακόλουθη μέριμνα για τη διατήρηση της οικολογικής ισορροπίας, χάρη στην οποία εξασφαλιζόταν ακόμα και στις πιο άσχημες περιόδους μια ελάχιστη ποσότητα τροφής για όλα τα μέλη της κοινότητας.

– Το γενοφυλετικό κοινωνικό σύστημα, με προεξάρχουσα τη θέση της γυναίκας και ουσιαστική ισότητα των φύλων και των μελών ως άτομα.

– Η ουσιαστική απουσία πολεμικών συγκρούσεων μεταξύ των διαφόρων φυλών.

– Η πλούσια καλλιτεχνική ιδιοσυγκρασία των αρχαίων Αμερικανών, όπως εκφράστηκε στις βραχογραφίες, τα τεχνουργήματα και τις παραδόσεις που έφτασαν ως εμάς.

Πολλοί από τους αρχαίους πολιτισμούς της Αμερικής εξελίχθηκαν σε γεωργικούς και ορισμένοι από αυτούς έφτασαν σε πολύ υψηλά επίπεδα ανάπτυξης. Άλλοι όμως αναπτύχθηκαν επίσης σε σημαντικό βαθμό χωρίς να περάσουν από το στάδιο της γεωργίας, ως την άφιξη των Ευρωπαίων κι αυτό αποτελεί ιδιομορφία του Νέου Κόσμου. Χαρακτηριστικότερο παράδειγμα της περίπτωσης αυτής είναι ο πολιτισμός της Δυτικής Ακτής, που αναπτύχθηκε από το 9000 π.Χ. στο νησί Βανκούβερ και στις ακτές της νότιας Αλάσκας, της βρετανικής Κολομβίας και της πολιτείας Ουάσιγκτον στις ΗΠΑ.

Η εμφάνιση της γεωργίας

Η γεωργία εμφανίζεται στην Αμερική γύρω στο 4000 πριν τη χριστιανική χρονολόγηση, αρχικά στη Μεσο-Αμερική και αποτελεί εξέλιξη ανεξάρτητη από την ανακάλυψη, 3000 χρόνια πιο πριν, της γεωργίας στον Παλαιό Κόσμο. Από την αρχική κοιτίδα τους η νέα τεχνική εξαπλώθηκε προς τα δυτικά τα βορειοδυτικά και τα βόρεια. Στη Νότια Αμερική εμφανίζεται χίλια χρόνια αργότερα και κατά πάσαν πιθανότητα αποτελεί και εκεί ανεξάρτητη εξέλιξη.

Η γεωργία σ' όλη την προκολομβιανή περίοδο, αρχικά μεν βασιζόταν στη μέθοδο της εκχέρσωσης των δασών με κόψιμο και κάψιμο των δέντρων και φύτεμα των σπόρων σε τρύπες που τις άνοιγαν με μυτερά ραβδιά, αργότερα δε εξελίχθηκε στην τεχνική του σκαψίματος της γης με πέτρινα τσαπιά. Η απουσία από την αμερικανική ήπειρο ζώων κατάλληλων για να τραβούν άροτρο δεν έκανε δυνατή την εφαρμογή των άρωσης ή άλλης τεχνολογίας για την καλλιέργεια της γης. Αντίθετα γνώρισαν μεγάλη ανάπτυξη οι διάφορες τεχνικές άρδευσης, ιδίως στις Άνδεις και στις Ν.Δ. ΗΠΑ, όπου οι βροχές σπάνιζαν. Πολύ μεγάλη πρόοδος σημείωσε επίσης η επεξεργασία των γεωργικών προϊόντων μετά τη συγκομιδή τους, όπως για παράδειγμα η πολύπλοκη επεξεργασία των δηλητηριωδών ριζών της μαινόκας ώστε να μετατραπούν στο θρεπτικό και φυσικά αβλαβές αλεύρι ταπιόκας.

Τρεις είναι οι χαρακτηριστικότερες ιδιομορφίες, που κάνουν τόσο διαφορετική την εξέλιξη της γεωργίας στην Αμερική, Βόρεια και Νότια, σε σχέση με τον Παλιό Κόσμο, εκτός φυσικά από τα διαφορετικά καλλιεργούμενα φυτά:

Η καθολική απουσία του τροχού.

Η απουσία αροσιώντων ζώων.

Η απουσία ζηνοτροφίας, εκτός από την περιοχή των Άνδεων, όπου όμως αγνοούσαν τη γαλακτοκομία.

Μέχρι πρόσφατα, πολλοί Ευρωπαίοι και Βορειοαμερικανοί επιστήμονες, ενώ τονίζαν τη σημασία των μεσο και νοτιο-αμερικανικών γεωργικών πολιτισμών, υποτιμούσαν και παρέλειπαν να αναφερθούν στους αξιόλογους γεωργικούς πολιτισμούς που άνθισαν στο έδαφος των σημερινών ΗΠΑ, τις οποίες εμφανίζουν περίπου κατοικούμενες από ελάχιστους κτηνοτρόφους και τροφολέκτες. Η πραγματικότητα είναι διαφορετική. Αξιόλογοι γεωργικοί πολιτισμοί εμφανίστηκαν τόσο στη Βόρεια Αμερική πέρα από τη Μεσο-Αμερική όσο και στη Νότια πέρα από τις Κεντρικές Άνδεις.

Παρά τις μεγάλες ιδιομορφίες τους οι γεωργικοί πολιτισμοί της βόρειας και νότιας Αμερικής εξελίχθηκαν σε αρκετά κοινές κατευθύνσεις, μολονότι με διαφορετική ταχύτητα από τόπο σε τόπο.

Έτσι παρατηρείται παντού βαθμιαία αποσύνθεση του γεωφυλετικού συστήματος, αποτέλεσμα του διαρκώς επεκτεινόμενου καταμερισμού της εργασίας, με την ανάδειξη των μάγων-ιερέων και των τεχνιτών και αργότερα των στρατιωτικών αρχηγών, ως ιδιαίτερων στρωμάτων και μάλιστα προνομιούχων σε σχέση με τα απλά μέλη του γένους. Οι μάγοι-ιερείς μονοπωλούν τη γνώση ιδίως σ' ότι αφορά στη διαμόρφωση του ημερολογίου και τον καθορισμό της κατάλληλης εποχής για την καλλιέργεια του κάθε φυτικού είδους, πράγμα εξαιρετικά σημαντικό για κάθε γεωργικό πολιτισμό.

Έχουμε επίσης την ανάπτυξη πόλεων, που συχνά έχουν απροσδόκητα μεγάλο πληθυσμό. Οι πόλεις είναι ταυτόχρονα διοικητικά, οικονομικά και θρησκευτικά κέντρα και όχι σπάνια σ' αυτές κατοικούν μονάχα οι μάγοι-ιερείς, οι στρατιωτικοί αρχηγοί και οι τεχνίτες, ενώ ο απλός λαός κατοικεί σε δορυφόρους οικισμούς, στα χωριά που περιβάλλουν αυτές τις «πόλεις».

Με την ανάπτυξη της γεωργίας αναπτύσσονται και οι ανταλλαγές μεταξύ γειτονικών φυλών και εμφανίζονται οι πρόδρομοι των νομισμάτων (χοχύλια, ειδικές υφαντές ταινίες κ.λπ.). Καθιερώνονται οι ταχτικές (κάθε μήνα) εμποροπραγματοποιήσεις στα μεγαλύτερα οικονομικά κέντρα.

Τρεις χαρακτηριστικοί γεωργικοί πολιτισμοί των Ινδιάνων της Β. Αμερικής

Ο σημαντικότερος γεωργικός πολιτισμός που άνθισε στη νοτιοδυτική περιοχή των ΗΠΑ, είναι ο πολιτισμός Ανασάζι, που ανέπτυξαν μετά το 1000 μ.Χ.

οι ιστορικές ινδιάνικες φυλές των Πουέμπλος. Ο πολιτισμός αυτός διαδέχτηκε τον πολιτισμό των καλαθοπλεκτών και χαρακτηρίζεται από την εμφάνιση πολυάριθμων χωριών με χίλιους και χίλιους πεντακόσιους κατοίκους το καθένα, που αποτελούνται από κατοικίες χτισμένες κλιμακωτά σε πολλά επίπεδα, με τέτοιο τρόπο ώστε το δώμα της κατώτερης ν' αποτελεί την αυλή της υπερκείμενης. Ο κατάλληλος προσανατολισμός και ο τρόπος κατασκευής εξασφάλιζε να είναι οι κατοικίες αυτές ζεστές το χειμώνα και δροσερές το καλοκαίρι. Για λόγους προστασίας από εχθρικές επιδρομές τα χωριά των Πουέμπλος βρισκόνταν είτε σε δυσπρόσιτες εξάρσεις του εδάφους που οι Ισπανοί ονόμασαν μέσας (mesas, δηλαδή τραπέζια), είτε μέσα στις βαθιές φάραγγες, τα κάνιον. Πολλές φορές οι κατοικίες των χωριών δεν ήταν χτιστές αλλά σκαμμένες μέσα στα τοιχώματα των κάνιον. Τα χωριά που δε βρισκόνταν πάνω σε μέσας ή στα κάνιον ήταν περιτειχισμένα. Στο κέντρο του χωριού βρισκόταν το λατρευτικό συγκρότημα του γένους που συμπληρωνόταν από τις κίβες (kivas), υπόγειους ταφικούς χώρους, στολισμένους με τοιχογραφίες.

Τα γειτονικά Πουέμπλος συνδέονταν με ευθείς πλακόστρωτους δρόμους, ορισμένοι από τους οποίους είχαν πλάτος δέκα μέτρων. Έχουν αποκαλυφθεί πάνω από εξακόσια χιλιόμετρα τέτοιων δρόμων.

Ο πολιτισμός Ανασάξι-Πουέμπλο διακρίνεται για τη λαμπρή κεραμική και υφαντουργική τέχνη του, ενώ δεν έχει λησμονηθεί η καλαθοπλεκτική ικανότητα των προκατόχων του. Η πλούσια καλλιτεχνική δημιουργία, σε συνδυασμό με την περίπλοκη και ανωτέρας στάθμης κοινωνική οργάνωση, και τον διαφαινόμενο από πολλά στοιχεία φιλειρηνικό χαρακτήρα των κοινοτήτων, μαρτυρούν το υψηλό πολιτιστικό επίπεδο των φυλών που δημιούργησαν αυτόν τον πολιτισμό. Από κοινωνικής πλευράς ανήκει στο τοτεμικό γενοφυλετικό σύστημα, επικεφαλής δε του γένους ήταν οι γυναίκες. Σ' όλη τη διάρκεια της ύπαρξής του ο πολιτισμός Ανασάξι-Πουέμπλο ήταν μητρογοναμμικός.

Στην ατέραντη δασώδη, πεδινή και λοφώδη λεκάνη του Μισισισιπή και των παραποτάμων του η γεωργία εμφανίστηκε ήδη από το 700 π.Χ. Μεταξύ 300 και 800 μ.Χ. η καλλιέργεια καλαμποκιού, μπαμπακιού, κολοκυθιών, καπνού και άλλων φυτών διαδίδεται ανατολικότερα πέρα από την οροσειρά των Απαλλάχων ως τον Ατλαντικό, προς τα βόρεια στην περιοχή των Μεγάλων Λιμνών και προς τα δυτικά, όπου διαπιστώνονται επαφές με τον πολιτισμό Ανασάξι-Πουέμπλο. Όπως φαίνεται, η καλλιέργεια του καλαμποκιού ήρθε κατευθείαν από το Μεξικό κι αυτό εξηγεί και τις μεγάλες ομοιότητες που παρουσιάζει ο πολιτισμός του Μισισισιπή με τους μεξικανικούς πολιτισμούς. Το κυριότερο χαρακτηριστικό του πολιτισμού αυτού είναι η κατασκευή τεχνητών υψωμάτων, που έχουν, τα απλούστερα, τη μορφή τύμβων, πολλά όμως τη μορφή κόλουρων πυραμίδων, στην ισοπεδωμένη κορυφή των οποίων υπήρχε ναός, ενώ αρκετά έχουν τεράστιες διαστάσεις, είναι αληθινοί τεχνητοί λόφοι, με ποικίλα σχήματα ζώων (φιδιών, πουλιών, βονάσων, ελεφάντων κ.ά.). Όπως απέδειξαν οι ανασκαφές, ο αρχικός

τύμβος που ανήκε σε κάποιο γένος εξελισσόταν συνήθως σε πυραμίδα, όταν το χωριό του γένους αναπτυσσόταν σε πόλη περισσότερων γένων.

Τα εκπληκτικά αυτά κατασκευασμένα, εξαιτίας των οποίων πολλοί αρχαιολόγοι καθιέρωσαν την ονομασία πολιτισμός των κατασκευαστών λόφων (mound dwellers culture), εξυπηρετούσαν ταφικούς ή λατρευτικούς σκοπούς ή συνδυασμό τους. Οι πυραμίδες με τους ναούς στην ισοπεδωμένη κορυφή τους, που μοιάζουν πολύ με τις πυραμίδες της Κεντρικής Αμερικής, βρισκόνταν στο κέντρο μεγάλων οικισμών, πολλοί από τους οποίους είχαν διαστάσεις πόλεων εφάμιλλων με τις σύγχρονές τους της Ευρώπης. Το ζωόμορφο σχήμα των τεχνητών λόφων αντιστοιχούσε στο τοτέμ του γένους που το κατασκεύαζε.

Οι Ινδιάνοι της λεκάνης του Μισσισιππή είχαν πλούσια καλλιτεχνική ιδιοσυγκρασία και όπως φαίνεται φτάσαν ως τα πρόθυρα της ανακάλυψης της γραφής αν κοίνομε από τις άβηθες πικτογραφικές απεικονίσεις που κληρονόμησαν οι φυλές που τους διαδέχτηκαν. Είχαν μελετήσει τους αστερισμούς και διέκριναν τους πλανήτες από τους απλανείς. Δεν είναι γνωστό ποιοι ήταν οι φορείς αυτού του πολιτισμού.

Βορειότερα από τη λεκάνη του Μισσισιππή και των παραποτάμιων του, στη δασώδη περιοχή δυτικά των Μεγάλων Λιμνών και ως τις ακτές του Ατλαντικού, η γεωργία εμφανίζεται μεταξύ 500 και 1000 μ.Χ., αλλά λόγω των δυσμενέστερων κλιματικών συνθηκών δεν αναπτύχθηκε τόσο όσο στη λεκάνη του Μισσισιππή.

Απόγονοι των φυλών που δημιούργησαν τους γεωργικούς πολιτισμούς της βόρειας και ανατολικής δασώδους περιοχής, είναι οι ιστορικές φυλές των Ιροκέζων, Αλγοκίνων, Τσερόκι κ.ά. Το κοινωνικό τους σύστημα ήταν το τοτεμικό, γυναικείο και η θέση της γυναίκας ήταν προεξάρχουσα. Η καταγωγή του γένους αναγόταν σε μια κοινή προγονιά. Μεγάλες οικογένειες, που τις αποτελούσαν οι θγατέρες της ίδιας μητέρας με τους συζύγους και τα παιδιά τους, ζούσαν σε κοινό μακρόστενο σπίτι και δέκα με δώδεκα τέτοια σπίτια χτισμένα γύρω από μια πλατεία αποτελούσαν το χωριό του γένους. Οι σύζυγοι ανήκαν στο δικό τους μητρικό γένος και καθήκοντα κηδεμόνα των παιδιών είχε συνήθως ο αδελφός της μητέρας τους κι όχι ο πατέρας. Η κοινωνική αλληλεγγύη ήταν ανεπτυγμένη σε υψηλό βαθμό και η καλλιέργεια της γης γινόταν ομαδικά στο τμήμα που ανήκε στο γένος. Το κινήρι επίσης γινόταν πάντα ομαδικά και κάτω από αυστηρούς κανόνες και περιορισμούς, ώστε να διατηρείται η φυσική ισορροπία.

Οι Ιροκέζοι που αποτελούσαν μίαν από τις σπουδαιότερες φυλετικές ομάδες της περιοχής είχαν πλούσια καλλιτεχνική δημιουργία που εκφράζεται όχι τόσο από την κεραμική όσο από τα γλυπτά τους, τα παραμύθια και τα τραγούδια τους. Αγνοούσαν την υφαντουργία αλλά είχαν φτάσει σε επίπεδο τελειότητας την επεξεργασία του δέρματος, που αποτελούσε το βασικό υλικό για το ντύσιμό τους. Στα 1570 πέντε από τις δέκα φυλές των Ιροκέζων συμμαχησαν και ίδρυσαν ομοσπονδία με κοινό συμβούλιο που το αποτελούσαν οι επικεφαλής των φυλών που έπαιρναν μέρος, οι σαχέμ. Κατά την παράδοση, εμπνευστής της συγχρότησης αυ-

τής της ομοσπονδίας, που έφτασε στη μεγαλύτερη ακμή της γύρω στο 1680, ήταν ο Γκαϊάβατε, κατά πάσαν πιθανότητα ιστορικό πρόσωπο.

Οι μεγάλοι γεωργικοί πολιτισμοί

Χίλια και πάνω χρόνια πριν οι πρώτοι Ευρωπαίοι πατήσουν το πόδι τους στην αμερικανική ήπειρο, τόσο στη βόρεια όσο και στη νότια, είχαν αναπτυχθεί αξιόλογοι γεωργικοί πολιτισμοί και είχαν δημιουργηθεί εκατοντάδες πόλεις, πολλές από τις οποίες ήταν στον πληθυσμό και την έκταση εφ'άμιλλες ή και μεγαλύτερες από πολλές ευρωπαϊκές. Σε ορισμένες περιοχές είχαν αρχίσει να συγχροτούνται πρώιμα κρατικά σχήματα καθώς προχωρούσε η αποσύνθεση του παλαιού γεωφιλετικού συστήματος. Η εξέλιξη αυτή προχώρησε πάρα πολύ στην Κεντρική Αμερική και στις κεντρικές και βόρειες Άνδεις της Νότιας Αμερικής, σε περιοχές δηλαδή όπου οι συνθήκες είχαν ευνοήσει την οργάνωση της γεωργικής παραγωγής σε υψηλό τεχνικό επίπεδο και τη μεγάλη αύξηση του πληθυσμού.

Στην ιστορία της προκολομβιανής Αμερικής κυριαρχούν τα ονόματα των Ίνκα (στη νότια) και των Μάγια και Αζτέκων (στην κεντρική), ως φορέων των μεγάλων γεωργικών πολιτισμών. Στην πραγματικότητα, με εξαίρεση τους Μάγια, οι άλλοι δύο λαοί ήταν απλοί κληρονόμοι διαδοχικών πολιτισμών που δημιούργησαν στις περιοχές αυτές άλλοι αρχαιότεροι λαοί.

Τα τεχνικά και πνευματικά επιτεύγματα των πολιτισμών αυτών εντυπωσίασαν βαθιά, τόσο τους πρώτους Ισπανούς (σε όσους η απληστία για χρυσό άφησε περιθώρια για μελέτη), όσο και τους μεταγενέστερους αρχαιολόγους, που αφησε περιθώρια για μελέτη), όσο και τους μεταγενέστερους αρχαιολόγους, που ανασκάπτουν και αναστηλώνουν κτίρια και κατασκευές εξαιρετικής τελειότητας. Δεν είναι περίεργο πως πολλοί μελετητές των αμερικανικών πολιτισμών, μην μπορώντας να εξηγήσουν την τελειότητά τους, τους αποδίδουν σε εξωγενείς παρ'αγοντες, υποστηρίζοντας ότι οι πολιτισμοί αυτοί εισαχθήκανε στην Αμερική από την Αίγυπτο ή από άλλες προηγμένες χώρες της Ευρώπης, της Αφρικής ή της Ασίας, παραγνωρίζοντας το γεγονός ότι οι χρονολογήσεις, με όποια αρχαιομετρική μέθοδο κι αν εφαρμόστηκε, δίνουν στους πολιτισμούς αυτούς ηλικία τέτοια που αποκλείει παρόμοιες υποθέσεις. Δε λείπουν φυσικά και συγγραφείς που φθάνοντας σε αντιεπιστημονικές υπερβολές, αποδίδουν σε εξωγήινα όντα ή σε πολιτισμένους προκατακλυσμαίους ανθρώπους ηπείρων που καταποντίστηκαν στα νερά του Ατλαντικού ή του Ειρηνικού τους πολιτισμούς της προκολομβιανής Αμερικής.

Η μεταγενέστερη ανακάλυψη των γεωργικών πολιτισμών τόσο στη βόρεια (πολιτισμοί της λεκάνης του Μισσισιππή και των Πουέμπλος), όσο και στη νότια Αμερική (πολιτισμοί της Βενεζουέλας και της Κολομβίας), φανερώνει πως κι αυτοί, ακολουθώντας παραπλήσια πορεία, θα έφταναν σε ανάλογα με τους πολιτισμούς της κεντρικής Αμερικής και των Άνδεων επίπεδα, αν η εξέλιξή τους δε στα-

ματούσε βίαια από την άφιξη των Ευρωπαίων. Η αναζήτηση αυτών των πολιτισμών, που ήταν κατά κάποιον τρόπο οι ελλείποντες κρίκοι στην αλυσίδα των εξελίξεων, επιτρέπει σήμερα στους αρχαιολόγους και εθνολόγους να αναπαραστήσουν την ανάπτυξη των μεγάλων πολιτισμών της Κεντρικής Αμερικής και των Άνδεων, που αποδεικνύεται ότι είναι γηγενή προϊόντα μαζωτοσύνης εξελικτικής πορείας.

Ο πολιτισμός των Μάγια

Ο πολιτισμός των Μάγια, που άνθισε στις σημερινές δημοκρατίες της Γουατεμάλας και του Μπελίσε και στη γεωσύνθετο Γιουκατάν του Μεξικού, είναι από τους λαμπρότερους που δημιουργήσαν οι Ινδιάνοι, πολλούς αιώνες πριν φτάσουν στην Αμερική οι Ευρωπαίοι. Παλαιότερα πιστευόταν πως ο πολιτισμός των Μάγια προήλθε από μετανάστες που φτάσαν στο Γιουκατάν και τη Γουατεμάλα από την περιοχή του μυχού του κόλπου της Βέρα Κρους, μεταφέροντας στοιχεία του πολιτισμού των Ολμέκων. Ανασκαφές που έγιναν στη δεκαετία του 1970 στο Κορέγιο και σε άλλες τοποθεσίες του Μπελίσε (πρώην βρετανική Ονδούρα), ανατρέπουν αυτή την άποψη, αποδεικνύοντας ότι η γεωγραφία και η γεωμετρική στο νότο ήταν πολύ αρχαιότερες από ό,τι στο βορρά. Πάντως οι περισσότεροι ερευνητές συμφωνούν ότι οι πρόγονοι των Μάγια, όταν ήταν ακόμα κυνηγοί και τροφωσύνλεκτες, έφτασαν ως τον τόπο τους μεταναστεύοντας από το βορρά και μάλιστα όχι από την περιοχή της Βέρα Κρους αλλά από πολύ βορειότερα, από τη λεκάνη του Μισισσιπιτή.

Ο πολιτισμός των Μάγια γεννήθηκε στο δυτικό Μπελίσε, στη βόρεια Γουατεμάλα και στο νότιο Γιουκατάν, όπου βρέθηκαν τα αρχαιότερα δείγματα γεωμετρικής των Μάγια, που ανάγονται στο 3000 π.Χ. Πολύ λίγες πληροφορίες υπάρχουν για την αρχική αυτή περίοδο του πολιτισμού των Μάγια, που ανήκει στη γενικότερη περίοδο της ανάπτυξης της γεωγραφίας στη μεσο-Αμερική και ονομάζεται πρώιμη διαμορφωτική. Χαρακτηριστικό στοιχείο, που συνδέει τον πολιτισμό των Μάγια με τους πολιτισμούς του Μεξικού και της λεκάνης του Μισισσιπιτή, είναι η κατασκευή χωμάτων τμήφων, για ταφικούς σκοπούς, πολλοί από τους οποίους εξελίσσονται σε πυραμίδες με λατρευτικό χαρακτήρα.

Η ύστερη διαμορφωτική περίοδος, που κρατά εξακόσια χρόνια (300 π.Χ.-300 μ.Χ.), προετοιμάζει την άνθιση του κλασικού πολιτισμού των Μάγια. Το ως τότε επιζωστικό γειωμετρικό σύστημα αρχίζει να αποσυντίθεται και από τη μάζα των μελών των κοινοτήτων του γένους ξεχωρίζουν οι μάγοι-ιερείς, που αποτελούν το προνομιούχο στρώμα της κοινωνίας, και οι τεχνίτες. Η γη εξακολουθεί να ανήκει συλλογικά στο γένος, μοιράζεται όμως με κλήρο στις οικογένειες και μετά από κάθε περίοδο αγροανάπαισης οι κλήροι ανακατανέμονται. Τα παλιά γεωμετρικά χωριά που αποτελούσαν το κέντρο του γένους εξακολουθούν να υπά-

χουν, αλλά τώρα ομαδοποιούνται γύρω από οικονομικά-πολιτιστικά κέντρα.

Από το 300 ως το 960 μ.Χ. άνθισε η κλασική περίοδος του πολιτισμού των Μάγια. Το κέντρο του πολιτισμού έχει βαθμιαία μετατοπιστεί προς τα νοτιοδυτικά, στη σημερινή βόρεια και κεντρική Γουατεμάλα. Η περιοχή είναι γεμάτη από τα ερείπια λατρευτικών, εμπορικών και διοικητικών κέντρων που θα μπορούσαν να ονομαστούν πόλεις, μολονότι δεν αποτελούνται από συγκροτήματα κατοικιών. Στα κέντρα αυτά κατοικούσαν μονάχα οι μάγοι-ιερείς, οι ευγενείς και οι τεχνίτες, ο δε λαός που κατοικούσε στα γύρω χωριά τα επισκεπτόταν μονάχα κατά τις θρησκευτικές τελετές, τις ημέρες των αγορών που ήταν ταυτόχρονα και πανηγύρια και σε άλλες ανάλογες περιπτώσεις. Όπως φαίνεται, στη φάση αυτή της ιστορίας δεν υπήρχε ενιαίο κράτος αλλά χαλαρή ομοσπονδία πόλεων-κρατών.

Ο συνολικός αριθμός των διοικητικών-λατρευτικών κέντρων που προαναφέρθηκαν είναι άγνωστος, υπολογίζεται όμως ότι θα ξεπερνούσαν τα διακόσια. Ορισμένα ήταν πολύ μικρά και τοπικής σημασίας, πολλά όμως ήταν μεγάλα με μεγάλες κεντρικές πλατείες που τις πλαισίωναν πυραμίδες και πολυώροφα κτίρια, πολλά από τα οποία είχαν επιβλητικές διαστάσεις και διαθέταν ευρύχωρη εσωτερική αυλή. Μπροστά από τα κτίρια υπήρχαν κατά κανόνα οβελίσκοι ή ψηλές πέτρινες στήλες, γεμάτες ανάγλυφες παραστάσεις και ιερογλυφικές επιγραφές ή με γυμνές τις επιφάνειές τους.

Εκπληκτική ήταν η πρόοδος των Μάγια στη μελέτη του ουρανού και στη χρονολόγηση και κατά συνέπεια στα μαθηματικά. Μετά τους Σουμέριους και τους Ινδούς, είναι ο τρίτος λαός στον πλανήτη που ανακάλυψε το μηδέν. Το αριθμητικό τους σύστημα ήταν το εικοσαδικό και υπήρχαν ιδιαίτερες λέξεις και σύμβολα για τους αριθμούς από το 1 ως το 20, τα πολλαπλάσια του 20 και τις δυνάμεις του 20 ως το 20³. Εντυπωσιακά είναι τα επιτεύγματά τους στην αστρονομία. Γνώριζαν τις κινήσεις του ήλιου, των πλανητών και της σελήνης, μπορούσαν να προβλέψουν τις ηλιακές εκλείψεις και προσδιόρισαν τις συνόδους και τη διάρκεια του έτους του πλανήτη Αφροδίτη με την εκπληκτική ακρίβεια μιας μέρας στα 6000 χρόνια!

Όπως φαίνεται γίνονταν συχνά συνέδρια αστρονόμων με κύριο θέμα τον ακριβέστερο προσδιορισμό του ημερολόγιου. Όπως συνέβη σε όλους τους μεγάλους γεωργικούς πολιτισμούς, το ημερολόγιο έπαιζε αποφασιστικό ρόλο στην οικονομία των Μάγια. Εκτός από το παλαιότερο σεληνιακό ημερολόγιο, που είχε 260 μέρες, χωρισμένες σε 4 «εποχές» των 65 ημερών και κατά την κλασική περίοδο είχε περιοριστεί μόνο για λατρευτικούς σκοπούς, οι Μάγια είχαν επινοήσει το τελειότερο ίσως για την εποχή τους ηλιακό ημερολόγιο με 365 μέρες που το αποτελούσαν 18 μήνες των 20 ημερών ο καθένας και πέντε εμβόλιμες μέρες στο τέλος του χρόνου, που κάθε τέσσερα χρόνια γίνονταν έξι.

Οι Μάγια είχαν αληθινό πάθος με τις ημερομηνίες. Στις προσόψεις των κτιρίων τους και τις άφθονες στήλες, ημερομηνίες απαθανατίζουν σπουδαία α-

σφαλώς γεγονότα, τα οποία δυστυχώς μας είναι άγνωστα, γιατί η καταστροφή των βιβλίων των Μάγια από τους Ισπανούς εξαφάνισε το μεγαλύτερο μέρος της ιστορίας τους. Οι Μάγια πάντως τοποθετούσαν την αρχή της ιστορίας τους στο 3113 π.Χ., χρονολογία που αρχικά κρίθηκε από τους ιστορικούς υπερβολικά παλιά, αλλά που την επιβεβαιώνουν ικανοποιητικά οι μεταγενέστερες ανασκαφές.

Η θρησκεία των Μάγια ήταν χαρακτηριστική της γεωργικής βάσης της κοινωνίας τους. Ανώτατες θεότητες ήταν ο θεός του ουρανού Ιτσάμνα, και η θεά της γης, από την ένωση των οποίων γεννήθηκαν οι πολυάριθμες άλλες θεότητες που κυβερνούσαν με τη σειρά τον κόσμο. Πίστευαν στη μεταθανάτια ζωή και για τους ιερείς και ευγενείς υπήρχε ειδικός παράδεισος και στον άλλο κόσμο. Σ' αντίθεση με τις θρησκείες των άλλων λαών της Μεσο-Αμερικής, η θρησκεία των Μάγια δεν ήταν αιμοχαρής, τουλάχιστον κατά την κλασική περίοδο.

Οι Μάγια κατά την κλασική περίοδο έφτασαν σε εκπληκτικά επίπεδα στους τομείς της μηχανικής, της αρχιτεκτονικής και των εικαστικών τεχνών. Κατασκεύαζαν πυραμίδες, στήλες και κτίρια επιβλητικών διαστάσεων και εντυπωσιακής ομορφιάς. Δεν είχαν ανακαλύψει το αρχιτεκτονικό τόξο, αλλά στη θέση του εφάρμοζαν τα ανακωνιστικά τρίγωνα. Αυτό αναγκαστικά περιορίζει το πλάτος των κατασκευών τους, αλλά από την άλλη πλευρά δημιουργούσε χώρους με υποβλητική ατμόσφαιρα, που εξυπηρετούσε τον τελετουργικό προσορισμό τους. Εξίσου εντυπωσιακό ήταν το μέγεθος των ναών που υπήρχαν στις οριζόντιες επιφάνειες των κολούρων πυραμίδων, ορισμένες από τις οποίες είχαν ύψος 60 μέτρων από την επιφάνεια του εδάφους.

Οι αυλές στο εσωτερικό των κτιρίων, αλλά και οι πλατείες μπροστά στους ναούς και οι κυριότερες λεωφόροι ήταν στρωμένες με πλάκες ή ένα είδος υδραυλικής κονιάς. Σ' όλες τις πόλεις υπήρχε εξαιρετικό αποχετευτικό δίκτυο με πήλινους σωλήνες, που παρόμοιο του δε διαθέταν οι περισσότερες ευρωπαϊκές πόλεις εκείνης της εποχής.

Η γλυπτική των Μάγια, που εντυπωσιάζει για τη ζωντάνια και τη δύναμη των μορφών της, δεν ήταν η μοναδική τέχνη στην οποία είχαν διαπρέψει. Εξίσου εντυπωσιακή ήταν η ζωγραφική τους, αν κρίνουμε από τις λίγες τοιχογραφίες που σώθηκαν. Αντίθετα, υστερούσαν στην κεραμική και στην υφαντουργία, στις οποίες όπως φαίνεται δίναν αποκλειστικά αφελμιστικό προσορισμό χωρίς τη φιλοκαλία που είχαν άλλοι Ινδιάνοι.

Οι Μάγια είχαν επινοήσει σύστημα γραφής, από 1000 περίπου χαρακτήρες, που συνδυάζει ιδεογράμματα, ιερογλυφικά και φωνητικά σύμβολα και έχει σήμερα αποκρυπτογραφηθεί σε ικανοποιητικό βαθμό. Επιγραφές σε κτίρια, πυραμίδες και στήλες έχουν βρεθεί σε μεγάλο αριθμό, ολόκληρη όμως η γραμματεία των Μάγια, που ήταν συγκεντρωμένη στις βιβλιοθήκες των ναών και την αποτελούσαν χιλιάδες τόμοι με φύλλα από ειδικό λεπτό ύφασμα, έχει χαθεί. Οι Ισπανοί πυρπόλησαν όσα βιβλία έπεσαν στα χέρια τους και που περιείχαν την ιστορία, τη λογοτεχνία, τις επιστήμες και τη θρησκεία των Μάγια κι έτσι σήμερα έχουν περι-

σωθεί μόνον τρεις κώδικες με κείμενα των Μάρια. Επίσης έχει ξαναγραφεί από μνήμης και με λατινικούς χαρακτήρες το κυριότερο θρησκευτικό και ιστορικό τους βιβλίο «Πόπολ Βουχ». Έτσι όσα ξέρουμε για την ιστορία, τη θρησκεία και τη λογοτεχνία τους είναι αποσπασματικά και από δεύτερο χέρι.

Κατά το τέλος της ύστερης κλασικής περιόδου και την αρχή της μετακλασικής, (δηλαδή μεταξύ 900 και 1000), παρατηρείται αιφνίδια εγκατάλειψη των λατρευτικών και διοικητικών κέντρων σ' ολόκληρη τη χώρα των Μάρια. Η αρχαιολογία δε διαπίστωσε ούτε πυρπολήσεις ούτε συστηματικές πράξεις βίας. Τα λαμπρά κτίρια και οι άλλες εντυπωσιακές κατασκευές απλώς εγκαταλείφθηκαν και η ζούγκλα κάλυψε τις πλατείες και τους δρόμους, προαλώνοντας μεγάλες φθορές στα ανθρώπινα έργα. Αντίθετα η ζωή στα χωριά συνεχίστηκε αδιατάραχτα. Οι ιστορικοί πιστεύουν πως δεν πρόκειται για επιδρομή εχθρικών φυλών ή για πολεμικές καταστροφές, αλλά για εξέγερση των αγροτών κατά της τυραννίας των μάγων-ιερέων και των ευγενών. Φαίνεται πως οι απλοί άνθρωποι συνέχισαν την ταπεινή ζωή τους στα χωριά κι εξακολούθησαν να επισκέπτονται τα αρχαία λατρευτικά κέντρα, από τα οποία είχαν πια διωχτεί ή εξοντωθεί οι δυνάστες τους, αλλά δεν μπορούσαν ή δε θέλαν να συντηρήσουν άλλο τα κτίρια. Αντίθετα, έχουν διαπιστωθεί και αρκετές περιπτώσεις βεβήλωσης και λεηλασίας τους.

Κατά τη μετακλασική περίοδο (960-1195) που ακολουθεί, ενώ η κοιτίδα του πολιτισμού των Μάρια στο νότο εγκαταλείπεται και παρακμάζει, στο βορρά της χερσονήσου του Γιουκατάν παλαιότερα δευτερεύοντα λατρευτικά και οικονομικά κέντρα αποχτούν μεγαλύτερη σημασία και νέα δημιουργούνται. Η παρουσία ισχυρών πολιτιστικών, θρησκευτικών και θεσμικών επιδράσεων από τους σύγχρονους πολιτισμούς του κεντρικού Μεξικού, μαρτυρεί τη μετανάστευση λαών από το κέντρο στο Γιουκατάν.

Ο πολιτισμός του Τεοτιουακάν και των Τολτέκων

Σύγχρονοι ή λίγο νεότεροι από τους Μάρια υπήρξαν και άλλοι λαοί της Μεσο-Αμερικής που αναπτύξαν αξιόλογους πολιτισμούς, οι οποίοι μπορεί να μην είχαν τη διάφοια και τον εκλεπτυσμό του πολιτισμού των Μάρια είχαν όμως να παρουσιάσουν σημαντικές ιδιομορφίες και προτερήματα, ιδίως σ' ό,τι αφορά στην κρατική οργάνωση. Οι λαοί αυτοί ήταν οι Ζαποτέκοι, οι Μιζτέκοι, οι Ολμέκοι, οι Τολτέκοι κατά κύριο λόγο και οι Ταμασκάνοι, οι Τοτονακοί και άλλοι δευτερεύοντες.

Κυριότερο πολιτιστικό κέντρο της περιοχής ήταν η πόλη Τεοτιουακάν, κοντά στο ηφαιστείο Ξιτλε. Η έφορη γη της κοιλάδας εννοούσε την ανάπτυξη της γεωργίας και την αύξηση του πληθυσμού, που το 200 π.Χ. υπολογίζεται σε 100.000. Ο χρυσός αιώνας της ακμής του Τεοτιουακάν, η κλασική περίοδος της ιστορίας της περιοχής, τοποθετείται μεταξύ 300 και 600 μ.Χ. όταν μόνον η πόλη του Τεο-

τιουακάν είχε πληθυσμό 250.000 κατοίκων και για μεγάλο χρονικό διάστημα ήταν η μεγαλύτερη πόλη της Αμερικής και μια από τις μεγαλύτερες πόλεις του κόσμου, μολονότι αυτό δεν το ήξερε κανείς.

Το Τεοτιουακάν γίνεται το κέντρο εκτεταμένης ομοσπονδίας φυλών, που εκτείνεται ως την περιοχή των σημερινών πόλεων Τοτσούλα και Πουέμπλα, ενώ φαίνεται πως είχε υποτάξει τις πόλεις των Ολμέκων, απωθώντας τα υπολείμματά τους προς την περιοχή των Μάγια.

Στο Τεοτιουακάν την εποχή της ακμής του χτίστηκαν επιβλητικά οικοδομήματα. Η ρυμοτομία της πόλης ήταν προσαρμοσμένη σε συντεχνιακή μάλλον παρά σε γενοφυλετική δομή της κοινωνίας, σημαντική ένδειξη ότι είχε προχωρήσει πολύ η αποσύνθεση του κοινοτικού συστήματος των γενών και είχε παγιωθεί η ταξική διαστρωμάτωση. Στην κορυφή της κοινωνικής πυραμίδας ήταν οι μάγοι-ιερείς, κάτοχοι της συλλογικής γνώσης και θεματοφύλακες της παράδοσης, ενώ από τη μάζα των απλών μελών των γενών ξεχώριζαν οι τεχνίτες. Υπάρχουν επίσης σοβαρές ενδείξεις για την εμφάνιση οικιακών δούλων, ίσως αιχμαλώτων πολέμου.

Οι ναοί του Τεοτιουακάν ήταν κτισμένοι πάνω στην οριζόντια επιφάνεια κόλουργων πυραμίδων από πέτρα. Η πυραμίδα του λεγόμενου (γιατί δεν ξέρουμε σε ποια θεότητα ανήκε) ναού του Ηλίου, είχε τετράγωνη βάση με πλευρές 212 μέτρα και ύψος 60 μέτρα.

Μετά το 600 μ.Χ. αρχίζει η γρήγορη παρακμή του Τεοτιουακάν. Η κυριαρχία του περιορίζεται αρχικά στην περιοχή της πόλης και κατόπιν εκμηδενίζεται. Η ίδια η πόλη λεηλατείται και καταστρέφεται γύρω στο 700 από τις επιδρομές των Οτομί, ενός λαού που παλαιότερα ήταν υποτελής της.

Το κενό που δημιούργησε η πτώση του Τεοτιουακάν καλύφθηκε από τους Τολτέκους, πολεμοχαρή λαό, που εισέβαλε στο κεντρικό Μεξικό από το βορρά το 450 μ.Χ. Οι Τολτέκοι μιλούσαν τη γλώσσα ναουάτλ, που ανήκει στην γιουτο-αζτεκική κλασική οικογένεια και σ' αυτό το σημείο συγγένευαν με Αζτέκους και τις φυλές των νοτιοδυτικών περιοχών των ΗΠΑ και του βόρειου Μεξικού.

Μετά το 700 οι Τολτέκοι εγκαθίστανται στο ερειπωμένο Τεοτιουακάν και αναμιγνύονται με το ντόπιο πληθυσμό τον οποίο αφομοιώνουν. Σύμφωνα με την ιστορική παράδοση των Τολτέκων αρχηγός τους κατά την εισβολή τους στο κεντρικό Μεξικό ήταν ο ημίθεος Μιξτκοάτλ (το φιδωτό σύννεφο), ο οποίος είχε γιο τον Τσε Ακάτλ Τοπιλτσίν, που ίδρυσε την πόλη Τολλάν (σημερινή Τούλα στην επαρχία Ιδάλγο), την ιερή μητρόπολη των Τολτέκων, πολύ κοντά στο Τεοτιουακάν, στα τέλη του 8ου αιώνα.

Χωρίς αμφιβολία ο Τοπιλτσίν είναι ο δημοφιλέστερος ημίθεος της μεσοαμερικανής παράδοσης, αντίστοιχος με τον Ηρακλή ή το Θησέα των Ελλήνων, τον Κρίσνα των Ινδών και το Ρωμύλο των Ρωμαίων. Ήταν ικανότατος ηγέτης και φωτισμένος δάσκαλος του λαού του. Εισήγαγε τη λατρεία του θεού Κετσοκοάτλ, του φτερωτού φιδιού, του οποίου υπήρξε ο πρώτος μέγας αρχιερέας, για να ταυ-

τιστεί τελικά μαζί του. Στον Τοπιλτσίν-Κετσοκοάτλ αποδίδεται η ανέγερση των επιβλητικότερων ναών της μεσο-Αμερικής.

Ο πολιτισμός των Τολτέκων έχει αφομοιώσει πολλά στοιχεία από τον προηγούμενο πολιτισμό του Τεοτιουακάν, αλλά με πολλές δικές τους ιδιομορφίες, σε σημείο που να μιλούμε για δεύτερη πολιτιστική περίοδο του Τεοτιουακάν, σαφώς διακριτή από την πρώτη. Το κοινωνικό τους καθεστώς δεν είναι ξεκαθαρισμένο. Όπως φαίνεται από παραδόσεις, αλλά και από αρχαιολογικά ευρήματα, βρισκόταν στη φάση της αποσύνθεσης του γενο-φυλετικού συστήματος. Η θέση των στρατιωτικών αρχηγών και των μάγων-ιερέων είναι προνομιούχα κι αυτό φαίνεται από τα ρούχα, τα κοσμήματα και τις κατοικίες τους.

Η υφαντουργία και η κεραμική των Τολτέκων είναι πολύ ανεπτυγμένη και μαρτυρεί καλλιτεχνική ιδιοσυγκρασία. Στην οικοδομική ακολούθησαν τον προηγούμενο ρυθμό του Τεοτιουακάν δίνοντας όμως μεγαλύτερη έμφαση στις οχυρώσεις και στα φρούρια, ένδειξη του πολεμικού χαρακτήρα της κοινωνίας τους. Στις πόλεις των Τολτέκων κάθε είκοσι μέρες γινόταν εμποροπανηγύρεις και ανταλλαγές προϊόντων από μακρινά πολλές φορές μέρη. Έχουν βρεθεί στα ερείπια του Τολλάν όστρακα που προέρχονται από τις ακτές του Παναμά στον Ειρηνικό. Οι Τολτέκοι είχαν αναπτύξει επίσης σύστημα ιερογλυφικής γραφής, παρμένης από τους Ολμέκους.

Η εμφάνιση των Αζτέκων

Γενικά η περίοδος μεταξύ 700 και 1100 είναι για ολόκληρη τη Μεσο-Αμερική εποχή αναστατώσεων, πολέμων και επιδρομών βάρβαρων φυλών, που είτε ζουν στην περίμετρο της ζώνης των πολιτισμένων λαών είτε εισβάλλουν από το βορρά. Η σοβαρότερη σε αποτελέσματα εισβολή ήταν της ομάδας φυλών που ανήκουν στην γιουτο-αζτεκική γλωσσική οικογένεια. Στην οικογένεια αυτή, εκτός από τους προαναφερθέντες Τολτέκους ανήκαν και οι Τενόχκοι. Ανήκαν κι αυτοί στις πολεμοχαρείς φυλές, τις οργανωμένες με το πατριαρχικό γενοφυλετικό σύστημα, που από τις αρχές του 12ου αιώνα αρχίζουν να μετακινούνται από τις ημιμερημικές περιοχές που βρίσκονται στα δυτικά της Βόρειας Αμερικής, προς τον εύφορο και πολιτισμένο νότο.

Οι βάρβαροι αυτοί επιδρομείς ονομάζονταν από τους πολιτισμένους κατοίκους των γεωργικών περιοχών Ταιτσιμέκοι, υβριστική προσωνυμία, που σημαίνει «οι γιοι των σκύλων» και προφανώς ο όρος καλύπτει πολλές ανομοιογενείς φυλές. Οι Τενόχκοι ανήκαν αρχικά κι αυτοί στην κατηγορία των Ταιτσιμέκων αλλά αρκετά νωρίς μπήκαν στην υπηρεσία των Τολτέκων, που τους χρησιμοποίησαν ως μισθοφόρους φύλακες και προστάτες των πιο εκτεθειμένων περιοχών της επικράτειάς τους. Έπαψαν να είναι νομάδες και υιοθέτησαν το γεωργικό τρόπο ζωής.

Από τις αρχές του 12ου ως τις αρχές του 14ου αιώνα οι Τενόχκοι αναζητούν κάποιο μέρος στο κεντρικό Μεξικό για να εγκατασταθούν μόνιμα. Καθώς ήταν ακόμα σχετικά ανίσχυροι, ήταν αναγκασμένοι να περιπλανιούνται στην κοιλάδα του Μεξικού, ανάμεσα σε μη φιλικούς γείτονες, εκτοπιζόμενοι διαρκώς από ισχυρότερους εχθρούς. Το 1325 ιδρύουν πάνω στα νησάκια της λίμνης Τεσκόκο τον πυρήνα της πρωτεύουσάς τους Τενοχτιτλάν. Κατά την παράδοση, σύμφωνα με αρχαίες προφητείες, η γη της επαγγελίας θα ήταν εκεί όπου ένας αετός θα έπνιγε ένα φίδι. Οι περιπλανώμενοι Τενόχκοι συνάντησαν αυτό το σύμπλεγμα πάνω σ' ένα βράχο μέσα στη λίμνη. Έχτισαν εκεί ένα ιερό στον αετόμορφο θεό τους Χουΐτσιλοποχτλί και αύξησαν την έκταση του βράχου μπαζώνοντας τη λίμνη. (Ο πυρήνας αυτού του μύθου είναι αποτυπωμένος στη σημερινή μεξικανική σημαία).

Τα έλη που περικύκλωναν το καταφύγιο των Τενόχκων ήταν η αιτία για την οποία καμιά από τις γειτονικές φυλές δε διεκδίκησε ποτέ την περιοχή αυτή, ενώ ταυτόχρονα έκαναν απόρθητο το ύστατο καταφύγιό τους. Σύντομα εποίκησαν και άλλα νησάκια της λίμνης, ένωσαν μερικά με επιχωματώσεις, ενώ με τον ίδιο τρόπο δημιούργησαν «πλωτούς κήπους», που αποτέλεσαν τη βάση μιας εξαιρετικά παραγωγικής γεωργίας. Έτσι δημιουργήθηκε η κατοπινά πανίσχυρη πόλη του Τενοχτιτλάν, μητρόπολη της επικράτειας των Αζτέκων, έδρα της αντιβασιλείας της Νέας Ισπανίας και σημερινή πρωτεύουσα του Μεξικού.

Μετά τη μόνιμη εγκατάστασή τους στη λίμνη Τεξκόκο, οι Τενόχκοι αυτοονομάζονται Αζτέκοι, γιατί σύμφωνα με τις παραδόσεις τους η αρχική τους πατρίδα ήταν η χώρα Αζτλάν που βρισκόταν σ' ένα μεγάλο νησί, κάπου στην ανατολή. Δεν έχει εξακριβωθεί αν ο μύθος αυτός απηχεί κάποια μετανάστευση των προγόνων τους από τη Φλόριδα ή τις Αντίλλες. Τα γλωσσολογικά και εθνολογικά δεδομένα συνηγορούν πάντως κατηγορηματικά για την καταγωγή τους από τη δυτική περιοχή των ΗΠΑ και του Μεξικού.

Τρεις τοπικές δυνάμεις κυριαρχούσαν στην κοιλάδα, γύρω από την πόλη των Αζτέκων, οι Τσιτσιμέκοι του Τεξκόκο. Οι Τολτέκοι του Καλουακάν και οι Τεπανέσκοι του Ασκαποτσάλκο υποστήριζαν πως ήταν απόγονοι των πρώτων κατοίκων του Τεοτιουακάν και κληρονόμοι του πανάρχαιου πολιτισμού τους. Οι τρεις πρώτοι ηγεμόνες των Αζτέκων, συμμαχώντας διαδοχικά με τη μία από τις παραπάνω επικράτειες κατά των υπολοίπων, κατόρθωσαν να επεκτείνουν την κυριαρχία τους γύρω από τη λίμνη και να εδραιωθούν στο κέντρο της κοιλάδας. Εκατό χρόνια αργότερα οι Αζτέκοι ήταν οι απόλυτοι κύριοι, όχι μόνο της κεντρικής κοιλάδας, αλλά ολόκληρου του κεντρικού και νότιου Μεξικού.

Η σχεδόν απίστευτη ιστορία μιας μικρής νομαδικής φυλής, που μέσα σε έναν αιώνα δημιούργησε μιαν αυτοκρατορία, εξηγείται από το συνδυασμό τριών παραγόντων: της θρησκείας των Αζτέκων, της οικονομίας της κοιλάδας του Μεξικού και της κοινωνικοοικονομικής οργάνωσης του κράτους.

Η θρησκεία των Αζτέκων ήταν η λατρεία του ήλιου με το όνομα του κυριότερου θεού τους του Χουΐτσιλοποχτλί, ο οποίος γεννιόταν κάθε μέρα την αυγή, έ-

διωχνε από τον ουρανό τα πνεύματα του σκότους, τη σελήνη και τα άστρα και πέθαινε κατά το ηλιοβασίλεμα, γυρνώντας στη μητέρα γη, τη θεά Κοατλικουέ. Για να ξαναγεννηθεί έπρεπε να τραφεί με ανθρώπινο αίμα, το κόκκινο ρευστό της ζωής. Έτσι οι ανθρωποθυσίες ήταν το αναπόφευκτο συστατικό της θρησκείας των Αζτέκων και επειδή στο βωμό του Χουΐτσιλοποχтли θυσιάζονταν αιχμάλωτοι, ο πόλεμος έγινε τελικά αυτοσκοπός και τρόπος προσπορισμού θυμάτων.

Εξάλλου ο θεός τους είχε υποσχεθεί στους Αζτέκους την παγκόσμια κυριαρχία. Το όνομα του κράτους τους ήταν Τσεμ-Αναχουάκ Τενόχκα Γλαπάν και σήμαινε η Παγκόσμια χώρα των Τενόχκα, ενώ ο τίτλος του ηγεμόνα τους ήταν Τσεμ-Αναχουάκ Γλατολάνι, δηλαδή παγκόσμιος κυβερνήτης. Η υπόσχεση αυτή ήταν ισχυρό κίνητρο για κατακτήσεις.

Αν η πίστη των Αζτέκων ότι αποτελούσαν περιούσιο λαό, προορισμένον από τους θεούς να κυριαρχήσει στον κόσμο αποτέλεσε τον κύριο παράγοντα της επεκτατικής πολιτικής τους, οι θρησκευτικές τελετουργίες, που συνόδευαν τη λατρεία του ήλιου, αποτέλεσαν το όπλο της τρομοκρατίας, που οι Αζτέκοι άσκησαν στους υποτελείς τους λαούς με αμείλικτη σκληρότητα. Όπως αναφέρουν τα χρονικά, η βασιλεία του Αχουιτσότλ, του πιο φιλοπόλεμου ηγεμόνα τους, εγκαινιάστηκε στο Τενοχτιτλάν με τη θυσία 80.000 αιχμαλώτων, των οποίων οι καρδιές προσφέρθηκαν στον ήλιο, ενώ οι ιερείς καταβρόχθισαν τελετουργικά ορισμένα μέλη τους και τα κατακρεουργημένα σώματά τους δόθηκαν βορά στα θηρία. Όταν δε γινόταν πόλεμος και οι αιχμάλωτοι σπάνιζαν, οι Αζτέκοι κήρυξαν τον «ξοσιγιαογιότλ» ή πόλεμο των λουλουδιών. Με το ποιητικό αυτό όνομα υποδηλώνονταν αληθινή εκστρατεία σύλληψης θυμάτων και τρομοκρατίας των υποταγμένων ή των γειτονικών πληθυσμών.

Η οικονομική βάση της ηγεμονίας των Αζτέκων ήταν η κοιλάδα του Μεξικού, όπου από τον 6ο ήδη αιώνα π.Χ. οι προκάτοχοί τους Τεοτιουακανοί και Τολτέκοι είχαν δημιουργήσει εκτεταμένο και εξαιρετικά αποδοτικό αρδευτικό δίκτυο και είχαν εφαρμόσει πρωτοπόρες για την εποχή και τον τόπο καλλιεργητικές μεθόδους. Η υψηλή παραγωγικότητα της γης επέτρεψε τη μεγάλη αύξηση του πληθυσμού της κοιλάδας, που στα τέλη του 15ου αιώνα ξεπέρασε τα 2.000.000 και τη δημιουργία μεγάλων πόλεων, πολλές από τις οποίες είχαν πληθυσμό εκατό και πάνω χιλιάδων κατοίκων.

Εξαιτίας αυτής της μεγάλης πληθυσμιακής πυκνότητας, η κυριαρχία της κοιλάδας του Μεξικού ήταν το κλειδί που εξασφάλιζε την κυριαρχία πάνω σ' ολόκληρη την κεντρική χώρα κι αυτό ακριβώς πέτυχαν οι Αζτέκοι, οι οποίοι στη συνέχεια, κατακτώντας τις επίσης εύφορες γειτονικές κοιλάδες Μορέλος, Ιντάλγκο και Πουέβλα, ενοποίησαν κάτω από την ηγεμονία τους το μεγαλύτερο τμήμα του Μεξικού.

Ακόμη ένας ευνοϊκός παράγοντας στην ανάπτυξη της κεντρικής κοιλάδας ήταν η ύπαρξη σ' αυτήν πολλών λιμνών, της Τεξκόκο, της Τσάλκο, της Ξοσιμίλκο, της Ξαλότκα και της Σουμπάνγκο, που από πολύ παλιά είχαν συνδεθεί μετα-

ξύ τους με τεχνητές διώρυγες. Είχε δημιουργηθεί έτσι η δυνατότητα υδάτινων μεταφορών σ' όλο σχεδόν το μήκος της κοιλάδας, με κάθε μεγέθους πλοία (οι Ισπανοί χρονογράφοι αναφέρουν τον αριθμό των 200.000 σκαφών), πράγμα εξαιρετικά σημαντικό για την οικονομία το εμπόριο και τον πολιτισμό μιας κοινωνίας που αγνοούσε τον τροχό και δε διέθετε υποξύγια.

Τρίτος παράγοντας, που ευνόησε την επέκταση της κυριαρχίας των Αζτέκων, ήταν η κοινωνική τους δομή. Παρά τη μεγάλη πολιτιστική τους ανάπτυξη και τα τεχνικά τους επιτεύγματα, η δομή της κοινωνίας τους παρέμενε πρωτόγονη. Βάση της κοινωνικής τους συγκρότησης ήταν τα καλπούλλι (μεγάλα σπίτια), όπου κατοικούσαν πολλές οικογένειες κοινής πατρογραμμικής καταγωγής, οι οποίες αποτελούσαν τη *σενκάλλι* (πατριά). Τα καλπούλλι τα διοικούσε αιρετό συμβούλιο προεστών. Τόσο ο θεσμός όσο και η ονομασία ανατρέχουν στο αρχαίο γενοφυλετικό σύστημα και προϋποθέτουν συνθήκες κοινωνικής ισότητας, γιατί σε κάθε μεγάλο σπίτι αντιστοιχούσε ορισμένη έκταση γης, που την καλλιεργούσαν από κοινού.

Παρά την ύπαρξη των μεγάλων σπιτιών, είναι αναμφισβήτητο ότι η αζτεκική κοινωνία ήταν ταξικά διαστρωματωμένη. Η επιβίωση του θεσμού των μεγάλων σπιτιών ερμηνεύεται με την παραδοχή ότι εξυπηρετούσε περισσότερο στρατιωτικούς και διοικητικούς σκοπούς. Στην κοινωνία των Αζτέκων υπήρχαν ελεύθεροι και δούλοι. Οι τελευταίοι ήταν είτε αιχμάλωτοι πολέμου και σαν τέτοιοι επιβίωναν πολύ μικρό χρονικό διάστημα, γιατί σύντομα καταλήγαν στους βωμούς του Ήλιου, είτε πρώην ελεύθεροι που είχαν πέσει στην κατηγορία του δούλου γιατί δε μπόρεσαν να εξοφλήσουν τα χρέη τους ή γιατί η ανέχεια τους ανάγκασε να πουληθούν εθελοντικά. Στο Τενοχτιτλάν λειτουργούσε ειδική αγορά δούλων, «μεγαλύτερη από τη δουλαγορά της Λισσαβόνας», κατά τη μαρτυρία του Κορτές.

Πολλοί ιστορικοί χαρακτηρίζουν την κοινωνία των Αζτέκων φεουδαρχική, βασιζόμενοι σε Ισπανούς κυρίως χρονογράφους που μιλούσαν για «ιππότες» και «δούκες», προφανώς από παρανόηση των τίτλων *τεκουτίν* και *τλατόκε*, που χρησιμοποιούσαν οι Αζτέκοι για να υποδηλώσουν ορισμένες κατηγορίες αξιωματούχων. Είμαστε πιο κοντά στην πραγματικότητα αν ονομάσουμε την κοινωνία των Αζτέκων «καστική», με την έννοια πως παρουσίαζε πολλές ομοιότητες με τις αρχαίες ανατολικές κοινωνίες της Αιγύπτου, της Μεσοποταμίας και της Κίνας.

Οι Αζτέκοι δεν είναι δημιουργοί του πολιτισμού τους, που τον κληρονόμησαν από τους Τολτέκους. Από πολλούς από τους υποτελείς τους λαούς εθεωρούντο βάρβαροι. Παρ' όλα αυτά συνέχισαν την ανάπτυξη του κληρονομημένου πολιτισμού, κατά τρόπον ανάλογο με τη μυκηναϊκή συνέχιση του μινωικού πολιτισμού.

Ο πολιτισμός των Ίνκα

Η ανάπτυξη της γεωργίας και η δημιουργία μεγάλων γεωργικών πολιτισμών στις Άνδεις είναι ένα από τα μεγάλα επιτεύγματα των Ινδιάνων, γιατί σ' αντίθεση με τις κοιλάδες της μεσο-Αμερικής, όπου οι άφθονες τροπικές βροχές και η ύπαρξη μεγάλων ποταμών και πολλών λιμνών έκαναν σχετικά εύκολη την άρδευση, τα υψίπεδα των κεντρικών Άνδεων ήταν πράσινα μόνο κατά την περίοδο των βροχών, δηλαδή από το Μάιο ως τον Οκτώβριο, ενώ εξάλλου η παράκτια χαμηλή περιοχή ήταν απολύτως άνυδρη με ελάχιστους μικρούς ποταμούς που μετέφεραν τα νερά των υψιπέδων. Η ανάπτυξη της γεωργίας στις Άνδεις στηρίχτηκε κατά κύριο λόγο στην άρδευση και συνοδεύτηκε από την κατασκευή σοβαρών αγροβελτιωτικών έργων και κυρίως φραγμάτων και τεραστίων δικτύων διωρύγων και αρδευτικών αυλάκων.

Παλαιότερα οι ιστορικοί (και ως σήμερα το πολύ κοινό), ταύτιζαν τους ανδικούς πολιτισμούς με τους Ίνκα. Αρχαιολογικές και ιστορικές έρευνες όμως, που άρχισαν πριν από 60 περίπου χρόνια και συνεχίζονται ως τις μέρες μας, απέδειξαν ότι οι Ίνκα εμφανίστηκαν στο ιστορικό προσκήνιο πολύ αργότερα, περίπου έναν αιώνα πριν από την ισπανική κατάκτηση, ενώ στην ίδια περιοχή είχαν προϋπάρξει κοινωνίες με υψηλό πολιτισμό, που είχαν ηλικία δυόμισι χιλιάδων χρόνων και πάνω. Είναι οι λεγόμενοι προ-ινκασικοί ανδικοί πολιτισμοί, οι οποίοι εξελίχθηκαν από το 1200 π.Χ. ως την επικράτηση των Ίνκα (1438 μ.Χ.). Η μακρόχρονη αυτή εξέλιξη διαιρείται από τους αρχαιολόγους σε πέντε περιόδους που καθεμιά τους αφορά και σ' ένα πολιτισμό.

Αρχικά αναπτύχθηκε η παραλιακή λωρίδα όπου κατασκευάστηκαν τεράστια σε μήκος και δυναμικότητα αρδευτικά δίκτυα. Αργότερα ο πολιτισμός απλώθηκε στα υψίπεδα, όπου η κατασκευή αρδευτικών δικτύων συνοδεύτηκε με την κατασκευή αναβαθμών για τη συγκράτηση του εδάφους.

Οπωσδήποτε η πυκνοκατοικημένη και μεθοδικά καλλιεργημένη παραλιακή λωρίδα εξακολούθησε επί αιώνες να υπερέχει οικονομικά και πολιτιστικά από τις υψηλότερες περιοχές του εσωτερικού. Παράλληλα όμως στο εσωτερικό άρχισε να δημιουργείται σημαντικό κέντρο πολιτιστικής ανάπτυξης στη νότια πλευρά της μεγάλης λίμνης Τιτικάκα. Μολονότι η τέταρτη περίοδος των ανδικών πολιτισμών, η λεγόμενη περίοδος Τιαουανάκο, αρχίζει συμβατικά το 1000 μ.Χ., η δημιουργία στην τοποθεσία αυτή των πρώτων λατρευτικών κέντρων, που αργότερα θα εξελιχθούν στο τεράστιο συγκρότημα ναών και συναφών κτισμάτων, χρονολογείται από τα μέσα της πρώτης χιλιετίας. Ο ρυθμός των μεγαλιθικών μνημείων που εγκαινιάστηκε στο Τιαουανάκο, εξαπλώθηκε γρήγορα σ' ολόκληρη την κεντρική περιοχή των Άνδεων, αυτό όμως δεν οφείλεται σε στρατιωτική κατάκτηση ή σε μετανάστευση, αλλά στη διάδοση μιας νέας θρησκείας. Από τις απεικονίσεις της λεγόμενης «Πύλης του Ήλιου» στον κεντρικό ναό του Τιαουανάκο προκύπτει ότι πρόκειται για τη λατρεία του Ήλιου.

Ο πολιτισμός του Τιαουανάκο χαρακτηρίζεται από την εξελιγμένη κεραμική και υφαντουργία, καθώς και από τη μεταλλουργία χρυσού και ασημιού. Οι φορείς του πολιτισμού ήταν οι πρόγονοι των φυλών της γλωσσικής ομάδας αϊμαρά, αλλά ο πολιτισμός μεταδόθηκε και στις γειτονικές φυλές της γλωσσικής ομάδας κετσούα.

Μετά το 1200 και ενώ ο πολιτισμός του Τιαουανάκο διαδίδεται σε μεγάλη έκταση κυρίως στα υψίπεδα, σ' ολόκληρη την περιοχή των Άνδεων, ορεινή και παραλιακή, συνυπάρχουν τρία πολιτιστικά κέντρα: το Τιαουανάκο, που έχει εξελιχθεί στο κυριότερο θρησκευτικό κέντρο της περιοχής, η νότια ακτή, όπου τον πολιτισμό Νάσκα διαδέχεται ο συγγενής πολιτισμός Ίκα και η βόρεια ακτή, όπου ο παλιός πολιτισμός των Μοτσίκα εξελίχθηκε στον πολιτισμό Τσιμού. Ταυτόχρονα, σε μια περιορισμένη έκταση, γύρω από την άσημη τότε πόλη του Κούσκο, γίνεται ανεξάρτητη η φυλή των Ίνκα της γλωσσικής οικογένειας των κετσούα.

Η διαπιστωμένη από την αρχαιολογία μετατόπιση του κέντρου βάρους της οικονομίας και του πολιτισμού νοτιότερα, προς τη Νάσκα και το Παράκας, μετά το 400 μ.Χ., και αργότερα προς τη λίμνη Τιτικάκα, δε σημαίνει ότι ο βορράς γύρισε στη βαρβαρότητα. Ο πολιτισμός των Μοτσίκα εξελίχθηκε στον πολιτισμό Τσιμού και μετά το 1300 δημιουργήθηκε στην παραλιακή ζώνη του νότιου Ισημερινού και του βόρειου Περού εκτεταμένο κρατικό σχήμα, με πρωτεύουσα την πόλη Τσαν-Τσαν, κοντά στη σημερινή πόλη Τρουχίλιο.

Όπως φαίνεται αρχικά η ονομασία «Ίνκα» αφορούσε σε μια μικρή φυλή των κετσούα, στην περιοχή του Κούσκο, αργότερα όμως έτσι ονομαζόταν το προνομιούχο στρώμα των ιερέων, των ευγενών και των στρατιωτικών και διοικητικών αρχηγών. Ίνκα επίσης ονομαζόταν κι ο ίδιος ο ηγεμόνας του κράτους.

Όσα ξέρουμε για τους Ίνκα προέρχονται από τα όσα καταγράψαν οι Ισπανοί χρονικογράφοι μετά την κατάκτηση, όσα διέσωσε η προφορική παράδοση των υποταγμένων στους Ισπανούς ιθαγενείς και από τα αρχαιολογικά ευρήματα, γιατί παρά την υψηλή στάθμη του πολιτισμού τους, οι Ίνκα δεν είχαν επινοήσει τη γραφή. Αυτή είναι τουλάχιστον η επικρατούσα στους ιστορικούς άποψη.

Για δυο και πάνω αιώνες η επικράτεια των Ίνκα περιοριζόταν στο Κούσκο και στα περίχωρά του, ως τις βόρειες όχθες της λίμνης Τιτικάκα.

Η πραγματική ιστορία των Ίνκα και η με απίστευτη ταχύτητα εξάπλωση της ισχύος τους σ' ολόκληρη την περιοχή των Άνδεων, από τα σύνορα Κολομβίας-Ισημερινού ως την κεντρική Χιλή, αρχίζει με την ηγεμονία του Πατσακούτεκ Ίνκα Γιουπανκί, που κυβέρνησε από το 1438 ως το 1471. Πρόκειται για μιαν εξαιρετική προσωπικότητα, που ο μελετητής της προκολομβιανής Αμερικής σερ Κλέμεντς Μάρκχαμ ονομάζει «τον μεγαλύτερο άνδρα που γέννησε η προκολομβιανή Αμερική». Αν κρίνουμε από τα μέτρα που πήρε για την αναδιοργάνωση του κράτους και τη συγκρότηση των στρατιωτικών δυνάμεων, μέτρα που στήριξαν τις μελλοντικές κατακτήσεις του γιου του Τουπάκ Ίνκα Γιουπανκί (1471-1493), μπορούμε χωρίς υπερβολή να παρομοιάσουμε αυτόν με τον Φίλιππο Β΄ της

Μακεδονίας, το δε γιο του με τον Αλέξανδρο. Στις παραμονές της άφιξης των Ευρωπαίων το κράτος των Ίνκα είχε έκταση ίση με την Ιταλία, την Ελβετία, τη Γαλλία, το Λουξεμβούργο, το Βέλγιο και την Ολλανδία μαζί και πληθυσμό σχεδόν οκτώ εκατομμυρίων.

Πολλά, και σε πολλά σημεία αντιφατικά, έχουν γραφεί για τη δομή και τους θεσμούς του κράτους των Ίνκα. Η σύγχυση αυτή οφείλεται αφ' ενός μεν στην απουσία γραπτών στοιχείων αφ' ετέρου δε στις παρανοήσεις και στις αυθαίρετες ερμηνείες των Ισπανών χρονικογράφων. Το επίσημο όνομα του κράτους ήταν Ταουαντινσουγιού, που κατά λέξη σημαίνει Τέσσερις Ενωμένες Περιοχές, γιατί πραγματικά το αποτελούσαν τέσσερις μεγάλες περιοχές ή (στη γλώσσα κετσούα) σουγιού: η Κουντινσουγιού, που περιλάμβανε την πρωτεύουσα και την κεντρική περιοχή, η Αντινσουγιού, η χώρα γύρω από τη λίμνη Τιτικάκα, η Τσιντσασουγιού στο βορρά και η Κογιασουγιού στο νότο. Κάθε περιοχή χωριζόταν σε αρκετές επαρχίες.

Αρχηγός του κράτους ήταν ο ηγεμόνας, που οι Ισπανοί χρονικογράφοι ονόμαζαν βασιλιά, ενώ στη γλώσσα των κετσούα ο τίτλος του ήταν σάπα Ίνκα δηλαδή κυβερνήτης των Ίνκα. Ο ίδιος διοικούσε το στρατό και ήταν επικεφαλής της πολιτικής διοίκησης. Στο έργο του αυτό τον βοήθησε πολυάριθμη και καλά οργανωμένη γραφειοκρατία, η ισχύς της οποίας ήταν τεράστια και συχνά υπέρτερη της ισχύος του ίδιου του κυβερνήτη.

Το διοικητικό σύστημα του κράτους των Ίνκα ήταν εξαιρετικά συγκεντρωτικό. Τις τέσσερις περιοχές διοικούσαν τόποτηρητές του σάπα Ίνκα, ενώ τις επαρχίες τοπικοί υπάλληλοι, που λογοδοτούσαν στην κεντρική διοίκηση. Υπήρχε άριστα οργανωμένο δίκτυο ταχυδρομικών σταθμών, στους οποίους βρίσκονται πάντα σε επιφυλακή αγγελιαφόροι έτοιμοι να μεταβιβάσουν μηνύματα.

Ξεχωριστή ήταν η θέση των ιερέων, που αποτελούσαν ιδιαίτερο προνομιούχο στρώμα, υπαγόμενο άμεσα στο κεντρικό ανώτατο ιερατείο του Κούσκο. Το ιερατείο νεμόταν το μεγαλύτερο μέρος από τη σοδειά που έδινε η γη η αφιερωμένη στο θεό Ήλιο. Στους ναούς είχαν συγκεντρωθεί αμύθητα πλούτη, ενώ πολυάριθμο σώμα υπηρετών ήταν αφοσιωμένο στη λειτουργία των ναών και στην εξυπηρέτηση των ιερέων.

Ιδιαίτερο, αλλά όχι προνομιούχο στρώμα, αποτελούσαν οι βιοτέχνες. Οι Ίνκα έπαιρναν τους καλύτερους τεχνίτες από όλες τις επαρχίες του κράτους και τους εγκαθιστούσαν στο Κούσκο, σε ιδιαίτερη συνοικία. Εκεί οι βιοτέχνες δούλευαν κάτω από κρατικόν έλεγχο σ' ό,τι αφορούσε στο είδος, την ποσότητα, την ποιότητα και τη διακίνηση των παραγομένων ειδών. Αν ξεπερνούσαν την καθορισμένη από τις αρχές απόδοση, μπορούσαν να ανταλλάξουν το πλεόνασμα των προϊόντων τους για δικό τους λογαριασμό. Το εμπόριο όμως με την κανονική του μορφή δεν υπήρχε, γιατί όλες οι σοβαρές ανταλλαγές ήταν κρατικό μονοπώλιο.

Κατώτατη διοικητική βαθμίδα του κράτους ήταν η κοινότητα, που στη

γλώσσα κετσούα λεγόταν μάρα. Οι κοινότητες είχαν ονόματα ζώων, Πουμαμάρα (κοινότητα του πούμα), Κοντομάρα (κοινότητα του κόνδορα), Ουαμανμάρα (κοινότητα του γερακιού) κ.ο.κ., υπόλειμμα της τοτεμικής λατρείας. Ολόκληρη η γη, που λεγόταν πάσα, ήταν κρατική ιδιοκτησία, η δε καλλιεργήσιμη γη, που λεγόταν ειδικότερα τσάκρα, χωριζόταν σε τρία μερίδια. Το ένα το καλλιεργούσαν για λογαριασμό του θεού Ήλιου, το άλλο για λογαριασμό του σάπα Ίνκα, ενώ το τρίτο ανήκε εξίσου σ' όλα τα μέλη της κοινότητας που το καλλιεργούσαν, αφού είχαν τελειώσει την καλλιέργεια των δύο προηγούμενων κρατικών μεριδίων. Η σοδειά από τα δύο πρώτα μερίδια της καλλιεργήσιμης γης φυλαγόταν σε κρατικές αποθήκες και κάλυπτε τις ανάγκες του ηγεμόνα και της αυλής του, των ευγενών, του ιερατείου και του στρατού.

Η κοινοτική γη, που λεγόταν μάρα πάσα, χωριζόταν σε κλήρους (τουπού), που τους παραχωρούσαν στις οικογένειες της κοινότητας, με βάση τα ενήλικα αρσενικά μέλη τους. Μετά από τρεις σοδειές η γη έμενε για ένα χρόνο σε αγρανάπαιση, και κατόπιν οι κλήροι αναδιανεμόνταν. Από τη σοδειά του κλήρου της, κάθε οικογένεια κρατούσε ένα μέρος για τις ανάγκες της και το υπόλοιπο αποτελούσε το κοινό απόθεμα της κοινότητας και φυλαγόταν σε κοινοτικές αποθήκες.

Εκτός από τον κλήρο που ήταν κοινοτική ιδιοκτησία και γι' αυτό το λόγο δεν μπορούσε να πουληθεί ή να κληρονομηθεί, κάθε οικογένεια είχε γύρω από το σπίτι της ένα περιβόλι, που λεγόταν μούγια, και που το καλλιεργούσε όπως ήθελε, μπορούσε σ' αυτό να χτίσει κελάρι ή αποθήκη και είχε το δικαίωμα να το πουλήσει ή να το κληρονομήσει. Τα μούγια αποτελούσαν ατομική ιδιοκτησία του αρχηγού της οικογένειας.

Το κοινωνικό σύστημα που επικρατούσε στο κράτος των Ίνκα ήταν ιδίομορφος τύπος καστικής κοινωνίας με ισχυρότατες επιβιώσεις του παλαιότερου γενοφυλετικού συστήματος. Ήταν ένα καλά οργανωμένο και ιεραρχημένο «κράτος προνοίας», που το διοικούσαν με πραότητα και χωρίς περιττή βία οι «πεφωτισμένοι σοφοί», όπου κανείς δεν πεινούσε, κανείς δεν ήταν άστεγος ή απροστάτευτος, αλλά και κανείς δεν μπορούσε να αλλάξει τη θέση του στην κοινωνία, κανείς δεν μπορούσε από μόνος του να κατοικήσει αλλού και κανείς δεν αισθανόταν την ανάγκη να δουλέψει περισσότερο για να βελτιώσει την κατάστασή του.

Οι απλοί άνθρωποι δεν μπορούσαν να πάρουν καμιά σοβαρή πρωτοβουλία και εκτελούσαν πειθήνια τις εντολές των ανωτέρων. Κανείς δεν πλήρωνε φόρο, αλλά όλοι οι ενήλικοι άρρενες κάτοικοι του κράτους ήταν υποχρεωμένοι να προσφέρουν περιοδικά και χωρίς αμοιβή τις υπηρεσίες τους στα δημόσια έργα, ανεξάρτητα από την υπηρεσία στο στρατό, που ήταν επίσης υποχρεωτική. Η υποχρέωση αυτή λεγόταν μίτα.

Ακόμα και οι ηλικιωμένοι ή οι ανάπηροι, που τους συντηρούσε η κοινότητα, έπρεπε μια φορά το χρόνο να κάνουν κάτι το χρήσιμο, να προσφέρουν π.χ. ένα κανάτι γεμάτο με σκοτωμένα επιβλαβή έντομα.

Από τότε που με τις κατακτήσεις του Πατσακούτεκ και του Τουπάκ Ίνκα Γιουπανκί, υποτάχθηκαν όλες οι φυλές των Άνδεων και της παράκτιας περιοχής, από τη νότια Κολομβία ως την κεντρική Χιλή, η φυλή των Ίνκα αποτέλεσε την προνομιά κάστα, τους κουράκα, που στελέχωσε τον κρατικό μηχανισμό και το στρατό, επέβλεπε την εργασία των υποταγμένων φυλών, ήταν απαλλαγμένη από τη μίτα και νεμόταν τα έσοδα του πρώτου κρατικού μεριδίου της γης, αυτού που ανήκε στο θεό Ήλιο. Με τους γνήσιους Ίνκα εξομοιώθηκαν σε μεγάλο βαθμό, αλλά όχι απόλυτα, τα προνομιά στρώματα των υποταγμένων φυλών, οι λεγόμενοι Ίνκα εκ προνομίου. Η προνομιά αυτή κάστα στήριζε την εξουσία της στη δύναμη που αντλούσε από δύο πηγές: τον έλεγχο των αρδευτικών εγκαταστάσεων και δικτύων και τη μονοπώληση των γνώσεων.

Δεν υπήρχαν δούλοι στους Ίνκα. Υπήρχαν όμως οι λεγόμενοι γιανακούνα, οι οποίοι ήταν παιδιά των προνομιά στρωμάτων και υπηρετούσαν ως την ενηλικίωσή τους τον ηγεμόνα και το περιβάλλον του. Ήταν φυσικά απαλλαγμένοι από τη μίτα. Όμορφα κορίτσια, επίσης των προνομιά στρωμάτων, συγκεντρώνονταν στο Κούσκο και υπηρετούσαν εκεί ως παλλακίδες του ηγεμόνα και των ευγενών ή ως «ιερές παρθένες του Ήλιου» υφαίνοντας για λογαριασμό του ηγεμόνα, των ευγενών και των ιερέων.

Όπως όλοι οι μεγάλοι πολιτισμοί των Άνδεων και της μεσο-Αμερικής, ο πολιτισμός των Ίνκα ήταν τυπικά γεωργικός πολιτισμός. Βάση της οικονομίας και του πολιτισμού τους ήταν η γεωργία. Τα κύρια καλλιεργούμενα είδη ήταν η πατάτα, το καλαμπόκι, τα κολοκύθια, η ντομάτα, τα αράπικα φυστίκια, το πιπέρι τσίλι, η κόκα, η μανιόκα και το μπαμπάκι, όλα άγνωστα στον Παλαιό Κόσμο και ορισμένα και στη μέσο- ή βόρεια Αμερική. Η καλλιέργεια της γλυκοπατάτας, φυτού ιθαγενούς της Αφρικής και της νοτιοανατολικής Ασίας, όπως δείχνουν όλα τα αξιόπιστα δεδομένα, εισήχθη από τους Πολυνήσιους τον 6ο αιώνα μ.Χ.

Σ' αντίθεση με την υπόλοιπη ήπειρο, στις Άνδεις υπήρχε κτηνοτροφία, έστω και περιορισμένη. Οι Ίνκα έτρεφαν πάπιες και «γουρούνια της Γουινέας» για το κρέας τους και λάμα και αλπακά για το μαλλί τους και ως μεταγωγικά ζώα, σπανίως όμως για το κρέας τους. Η γαλακτοκομία και η τυροκομία ήταν άγνωστες. Τα λάμα και τα αλπακά ήταν κρατική ιδιοκτησία.

Η υφαντουργία ήταν πολύ αναπτυγμένη, με πρώτες ύλες το μαλλί και το μπαμπάκι. Χρησιμοποιούσαν κατακόρυφους αργαλειούς και ήξεραν όλες τις τεχνικές βαφής και επεξεργασίας των υφασμάτων. Τα υφαντά των Ίνκα, έκαναν μεγάλη εντύπωση στους Ισπανούς, που τα έβρισκαν ανώτερα από πολλά ευρωπαϊκά. Η κεραμική τους ήταν επίσης πολύ αναπτυγμένη, μολονότι δεν έφτασαν ποτέ τη ζωντάνια των θεμάτων των Μοτσίκα και την ομορφιά των αγγείων της Νάσκα.

Οι Ίνκα γνώριζαν τη μεταλλουργία του χρυσού, του αργύρου, του χαλκού, του μολύβδου και των κραμάτων τους. Από τα χρυσορρυχεία και ιδίως από τα αργυρορρυχεία τους, έβγαζαν τεράστιες ποσότητες πολυτίμων μετάλλων, τα οποία αποτελούσαν κρατική ιδιοκτησία.

Αξιόλογες ήταν οι πρόοδοι των Ίνκα στην ιατρική και ιδιαίτερα στη χειρουργική. Έχοντας ανακαλύψει τις ναρκωτικές και αναισθητικές ιδιότητες της κόκκας, χρησιμοποιούσαν εκχυλίσματα ή πολτούς από τα φύλλα, το φλοιό ή τους καρπούς αυτού του φυτού για τοπική αναισθησία και εκτελούσαν λεπτότατες επεμβάσεις, όπως ο τρυπανισμός των κρανίων.

Η αρχιτεκτονική και η μηχανική, που είχαν ήδη αναπτυχθεί πολύ από τους προ-ινκασικούς πολιτισμούς, έφτασαν την εποχή των Ίνκα σε βαθμό τελειότητας. Η πρωτεύουσά τους Κούσκο στολιζόταν από μεγαλοπρεπή κτίρια, χτισμένα από πελεκητές πέτρες χωρίς συνδετικό υλικό. Παρά τους συχνούς σεισμούς, πολλά από τα κτίρια αυτά υπάρχουν ως σήμερα. Πολλά από τα δημόσια κτίρια, καθώς και οι ναοί του Κούσκο και άλλων πόλεων του κράτους, είχαν λαμπρές διακοσμήσεις από πλάκες χρυσού και αργύρου ή από πολύτιμα υφάσματα.

Η οδοποιία και η γεφυροποιία ήταν εξαιρετικά αναπτυγμένες. Το κράτος το διασχίζανε σ' όλο το μήκος δύο κύριοι δρόμοι, η «οδός του Ήλιου» στο εσωτερικό, που από την πόλη Κίτο, στον ισημερινό, οδηγούσε στο κέντρο της Χιλής σε νότιο γεωγραφικό πλάτος 33 μοιρών και η παραλιακή οδός, που ένωσε τις πόλεις Τουμπέζ στο βορρά και Νάσκα στο κέντρο. Πλήθος δευτερεύοντες δρόμοι δημιουργούσαν άρτιο και πυκνό οδικό δίκτυο, το οποίο συντηρούσε και επέβλεπε ειδική κρατική υπηρεσία. Οι δρόμοι κάλυπταν πολλές χιλιάδες χιλιόμετρα και σε μεγάλα τμήματά τους ήταν πλακοστρωμένοι. Τα μικρά ποτάμια τα γεφύρωναν με γέφυρες από κορμούς δέντρων, που πάνω τους είχαν στερεώσει σανίδες, αλλά τα μεγαλύτερα ποτάμια και τις βαθιές χαράδρες τις γεφύρωναν κρεμαστές γέφυρες, που πραγματικά υπήρξαν θαυμαστά επιτεύγματα της μηχανικής των Ίνκα.

Οι κρεμαστές γέφυρες στηρίζονταν σε μεγάλους πέτρινους πυλώνες και αποτελούνταν από πέντε χοντρά σχοινιά φτιαγμένα από φυτικά υλικά. Τα τρία αποτελούσαν τη βάση της γέφυρας και πάνω τους στερεώνονταν καταλλήλως σανίδια, ενώ τα άλλα δύο μαζί, με λεπτότερα σχοινιά που μπλέκονταν με τα προηγούμενα, αποτελούσαν τα προστατευτικά παραπέτα. Τέτοιες κρεμαστές γέφυρες εξακολούθησαν να χρησιμοποιούνται σχεδόν δύο αιώνες μετά την ισπανική κατάκτηση.

Οι Ίνκα, που κληρονόμησαν το εκτεταμένο αρδευτικό δίκτυο των προκατόχων τους, τόσο στην παραλιακή ζώνη όσο και στα υψίπεδα του εσωτερικού, το επεξέτειναν ακόμα περισσότερο και το βελτίωσαν σε μεγάλο βαθμό. Ορισμένα αρδευτικά κανάλια διαπλατύνθηκαν και χρησίμευαν σαν πλωτές διώρυγες, που ένωσαν τη λίμνη Τιτικάκα με τα ποτάμια του οροπεδίου.

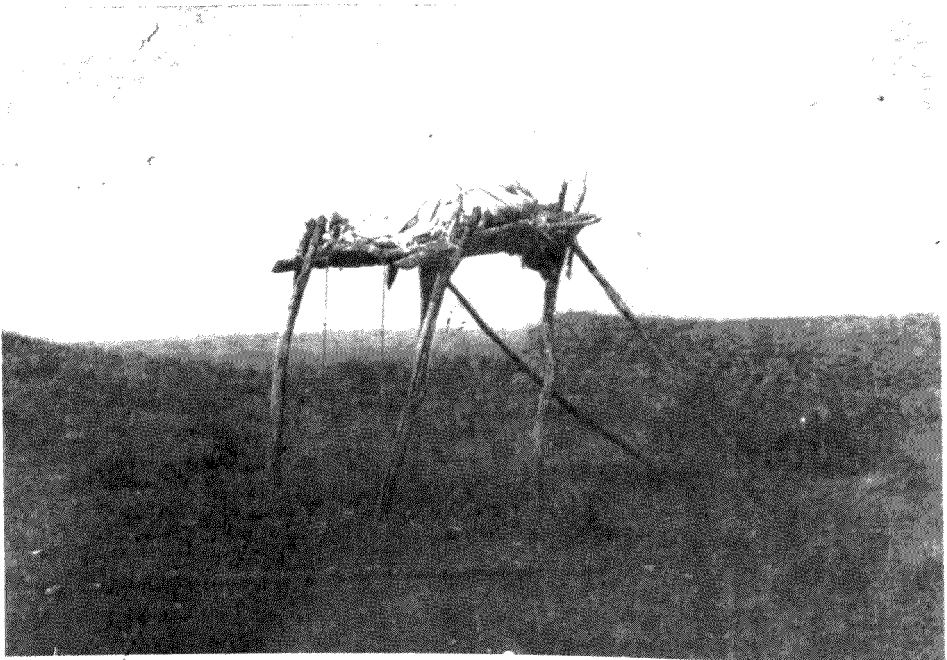
Τα σκάφη που χρησιμοποιούσαν οι Ίνκα για ψάρεμα, μεταφορές ή ψυχαγωγία, στη λίμνη, στα ποτάμια ή στις διώρυγες, ήταν κατά κανόνα φτιαγμένα από καλάμια δεμένα μεταξύ τους. Οι κάτοικοι της παράκτιας ζώνης είχαν από χιλιάδες χρόνια πριν εξοικειωθεί με τη θάλασσα, όχι όμως στο βαθμό και στην τόλμη των Ινδιάνων της δυτικής ακτής της βόρειας Αμερικής, των νησιωτών της Καριβικής ή ακόμα και των Μάγια. Δεν είχαν ούτε καν κανονικά σκάφη αλλά μό-

νο σχεδίες, με τις οποίες ψάρευαν μεν, δεν μπορούσαν όμως να απομακρυνθούν σε μεγάλη απόσταση από την ακτή, αν και έχουν καταγραφεί ιστορίες για εξερευνητικά ταξίδια σε μακρινά νησιά, προφανώς στα νησιά Γκαλαπάγκος. Η αρχαιολογία δεν έχει επιβεβαιώσει παρόμοιες εξερευνήσεις.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. -: Παγκόσμιος Ιστορία, Τόμοι 2 και 3 – Ελευθερουδάκης – Αθήναι 1938.
2. Will Durant, (μετάφρ. Ν. Κ. Παπαρρόδος): Παγκόσμιος Ιστορία του Πολιτισμού (τόμος ΣΤ) – Συρόπουλοι, Κουμμουντουρέας – Αθήναι 1959.
3. -: Volker, Staaten und Kulturen – Georg Westermann Verlag – Berlin 1963.
4. Ακαδημία Επιστημών ΕΣΣΔ: Παγκόσμια Ιστορία, Τόμοι Α1, Α2, Ζ1, ΣΤ2, Ζ1 – Μέλισσα – Αθήνα 1961.
5. Φρήντριχ Ένγκελς, (μετάφρ. --): Η καταγωγή της οικογενείας, της ατομικής ιδιοκτησίας και του κράτους – Σύγχρονη Εποχή – Αθήνα 1983.
6. Karl Saller, (μετάφρ. Δ. Κούρτοβικ): Ιστορία των ανθρώπινων φυλών – Πορεία – Αθήνα 1989.
7. Claude Levi-Strauss, (μετάφρ. Γ. Λύγγος): Φυλές και Ιστορία – Μπάυρον – Αθήνα 1987.
8. Dr Andreaš Lomer (μετάφρ. Έση Κανδρή): Προϊστορικός και πρωτόγονος άνθρωπος – Χρυσός Τύπος – Αθήναι 1966.
9. Jonathan Norton Leonard: Ancient America – Time Life Books – New York 1970.
10. H. M. Wormington: Ancient Man in North America – Putnam – N. York 1957.
11. Dr. Paul Rivet: Les origines de l'homme americain – Paris 1932.
12. Φερνάντο Κορτές, (μετάφρ. Πηνελόπη Μαξίμου): Η κατάκτηση του Μεξικού – Στοχαστής – Αθήνα 1991.
13. Διέγο ντε Λάντα, (μετάφρ. Νίκος Πρατσίνης): Εξιστόρηση των πραγμάτων του Γουκατάν – Στοχαστής – Αθήνα 1991.
14. Eduardo Galeano, (μετάφρ. Ισμήνη Κανσή): Μνήμες φωτιάς – Εξάντας – Αθήνα 1986.
15. Serge Gruzinski: L' Amerique de la conquete – Unesco/Flammarion – Paris 1991.
16. Arian Vaneigen (edit.): L' Amerique en 1992 – Larousse – Paris 1991.
17. -: Le livre Guinness des records/1492 – Editions TFI – Paris 1992.
18. Norman Hammond: The earliest Mayas – Scientific American 3? 1977 σελ. 116.
19. Ricardo Agurcia Frasquelle & William L. Fash: Maya artistry unearthed – National Geographic – Vol 180 No 3 Sept 1991 σελ. 94.

20. W. C. Bennet & J. Bird: Andean Culture History – Putnam – N. York 1963.
21. Χ. Δ. Λάζος: Έλληνες στην ανακάλυψη και εξερεύνηση της Αμερικής – Αίολος – Αθήνα 1990.
22. H. S. Bellamy: Build before the flood, the problem of Tiahuanaco ruins – New York 1943.
23. Ρομπέρτο Σαρρού, (μετάφρ. Δ. Σιμόπουλος): Τα μυστήρια των Άνδεων – Ορφανίδης – Αθήνα χωρίς ημερομηνία.
24. William H. Isbel: The prehistoric ground drawings of Peru – Scientific American 4/1978 σελ. 114.
25. Joyce Marcus: Zapotec Writing – Scientific American 2/1980 σελ. 46.
26. Felipe Fernandez-Armesto (editor): Atlas of World Exploration – Times Books – London 1991.
27. Orjan Olsen, (μετάφρ. Νικ. Βώκος): Η κατάκτησις της Γης – Συρόπουλοι, Κουμουντουρέας – Αθήνα 1957.
28. John R. Hale: Age of Exploration – Time-Life Books – London 1966.
29. Marcel Brion, (μετάφρ. Αντ. Μοσχοβάκης): Η ανάσταση των νεκρών πολιτειών – Νέα Βιβλιοθήκη Φέξη – Αθήνα 1963.
30. B. D. Magoffin, E. S. Davies: The romance of archaeology – London 1930.

Ενταφιασμός, φυλή Apsaroke, φωτογ. Eduard Curtis, 1908